

összeállítása, összehangolása. Az ebben a munkában résztvevő szakemberek meghívásának, illetve saját szakembereink tanulmányújainak megvalósítási terveit kell az intézményeknek elkészíteniük. Ezeket a hosszútávú, komplex terveket a nagy költségigényű beszerzési tenderezetéshoz hasonlóan a megvalósítás előtt a világbanki szakértőkkel jóvá kell hagyni.

A Világbank szakértői és az OIT elnökség néhány tagja javaslatára a fenti összehangolása és a fölösleges költségek elkerülése érdekében a Titkárság felkért néhány Magyarországon működő külföldi kulturális intézetet, hogy 1992. szeptember 21-ére adjon be ajánlatot az intézményeknek biztosítandó konzultánsi segítségnyújtásra a fenti megvalósítási tervek elkezdéséhez, és szakértők, továbbképzési lehetőségek megkereséséhez.

Tapasztalataink ugyanis azt mutatják, hogy a pályázatok projekt-felelősei nehezen boldogulnak ezzel a munkaigényes, komplex feladattal. Azok az intézmények, amelyek folyamatos, jól működő szakmai kapcsolatokkal rendelkeznek a továbbképzési és fejlesztési terveikhez szükséges szakértők, programok igénybevételehez, ezeket a kapcsolatokat fenntarthatják és megvalósítási terveiket ennek megfelelően maguk is elkezthetik.

Az intézményektől jövő visszajelzések és néhány OIT elnökségi tag szerint – megfelelő díjazás ellenében, a külföldi szakértőkhöz hasonló módon a FEFA keretéből – egy vagy több magyar szakértői csoportot is össze kellene állítani, hogy a fenti koordinált munkát a hazai körülmények ismeretében konzultánsi segítségnyújtásként elvégezzék.

A következő OIT elnökségi ülésre 1992. szeptember 29-én, kuratóriumi ülésre 1992. október 28-án kerül sor. Az OIT elnökségi ülés a fent leírt technikai segítségnyújtási problémákkal, az OIT feladatainak, teendőinek megtárgyalásával foglalkozik majd. Megtárgyalja azt a felmerült igényt is, hogy a további fejlesztés pontosabb meghatározása és a jobb koordináció érdekében az Alap pénzeszközéinek egy részét szakértői csoportok által elkezdtendő felmérések, fejlesztési koncepciók kidolgozására kellene elkülöníteni, felhasználni.

A FEFA kuratóriumi ülésének tárgya: a következő pályázati forduló kiírása (várhatóan 1993. februári határidővel), a titkárság 1993. évi költségvetésének megvitása, a program félidéjű értékelése.

A FEFA eddigi működése során a program világbanki felelősei 3 alkalommal ellenőrizték az Alap tevékenységét: 1991 novemberében, majd 1992 márciusában és júliusában. (Mindhárom alkalommal frásos beszámolót készítettek.) 1992. szeptember végén számítunk következő ellenőrzésükre, mely abból a szempontból is különösen fontos az Alap életében, hogy az egész eddigi – nagyjából valójában félidéjéhez érkezett – tevékenységéről alkotnak ítéletet, két (egy külföldi és egy magyar) független szakértő értékelése alapján.

Az OIT működtetésére a FEFA keretből eddig kb. 1,5 millió forintot fordítottunk, amelyből a következőket finanszíroztuk: pályázatok bírálása; OIT elnökségi tagok tiszteletdíja; Elnökségi ülésök költségei; az idegennyelvi program titkárának és koordinátorának a béré (az egyéb működési költségek itt nem szerepelnek).

Horváth D. Tamás

RÉSZLETÉK AZ ÉRTÉKELÉSBŐL

A "Fölzárkázás Európához" elnevezésű alap (FEFA) szokatlan méretű támogatást jelent a magyar felsőoktatásnak. A pályázatok meghirdetésének második fordulója után a FEFA mintegy 28 millió US dollárral, valamint csaknem 2 milliárd forinttal járul hozzá a felsőoktatás és a nyelvi képzés fejlesztéséhez. Szokatlan méretű pénzügyi támogatás a magyar felsőoktatás évi folyó költségvetéséhez képest is. A FEFA azt jelenti, hogy a magyar

felsőoktatás nemcsak működőképes tudott maradni az 1990-es évek elején, a gazdasági krízis és a politikai átalakulás során is, hanem számottevő mértékben fejleszteni is lehetett. A hazai felsőoktatási intézmények ma másként néznek ki, mint két évvel ezelőtt: külföldi csereprogramjaik vannak, számítógép hálózatba kapcsolódtak be, korszerűsítették kiadói tevékenységüket. Mindez annál is inkább fontos, mivel az 1973–76 közt születettek demográfiai hulláma mostanra érte el az ország felsőoktatási hálózatát.

A FEFA azonban nemcsak támogatást jelentett, hanem egyben kihívást is, mégpedig a következő okokból.

E szokatlan méretű anyagi támogatást az intézmények gazdasági menedzsmentjének fölött kellett "színvnia", mégahozzá szokatlanul rövid idő alatt. Mint az gyakorta történik, az anyagi támogatás iránti szükség egy dolog, és megint más a képesség és főlkészültség, hogy a tényleges támogatás esetén e szükségleteket ki is elégítsék. A FEFA hirtelen olyan keresletet támasztott (felsőoktatási fölzserek, műszer stb. iránt), amelyet a hazai szállítók egyszerűen nem tudtak kielégíteni. Ily módon a FEFA hatása olyan jelentős, ami messze meghaladja a felsőoktatási rendszert magát.

Ennél is nagyobb hatása volt a FEFA-nak a felsőoktatási adminisztrációra. Maga az a tény, hogy a FEFA fejlesztési alap – nem pedig egyfajta elsősegély –, vegyes fogadtatásra talált azok körében, akik közvetlen költségvetési segítségre számítottak volna. A gondolat, hogy a pénzügyi támogatásért pályázni kell, és nem elég hivatali tárgyalásokat folytatni érte, vagy felsőbb pártösszeköttetésekkel használni, szintén új volt Magyarországon (jóllehet az ország már a nyolcvanas évek óta kísérletezett hasonló pénzelosztással, például a kutatás és a fejlesztés területén). A pályázati eljárás, amelyet a FEFA vezetett be, csakugyan szigorúnak minősült. Mindent egybevetve a felsőoktatási adminisztráció – minden országos szinten, minden pedig az egyes intézmények szintjén – sokat kellett tanuljon ahhoz, hogy megfeleljön az új helyzetnek, amelyet a FEFA teremtett.

A "felzárkózás Európához" nem más, mint metafora. Nem világos, hogy ki és mikor találta ki ezt a fordulatot, a világbanki tiszttiselőkkel folytatott első tárgyalások idején az akkor kormányzat képviselői rendszeresen egy másik metaforát használtak, ti. "visszatérés a normálishez". Azóta persze ezeket a metaforákat különböző résztvevők másként és másként értelmeztek mint tevékenységük vezérfonalát.

A FEFA eredeti célkitűzéseinek megvalósítása során a résztvevők bizonyos fejlesztési főladatokat fogalmaztak meg, hogy mind a pályázókat, mind pedig az oktatáspolitika formálóit orientálják. A világbanki szakértők tanulmánya, ennek alapján pedig maga a kölcsönszerződés is – már amennyire ez egy kölcsönszerződés szövegébe beleillik – a felsőoktatás fejlesztését elsősorban szervezeti átalakításként értelmezte. És ez az a gondolatkör, amelyet ma a FEFA tulajdonképpen szolgál, mégpedig minden kormányzat körében, minden pedig az intézmények, illetve a FEFA titkárságának körében.

Az, hogy egy szakértői tanulmányt (esetünkben a világbanki szakértőköt) különbözőképp bontják feladatokká, természetes dolog hiszen az nem szentírás. Annál is kevésbé, hiszen a szakértői tanulmány azoknak az egyeztető tárgyalásoknak az eredménye, amelyeket a világbanki szakértők és a felsőoktatás magyarországi képviselői folytattak. Ennek alapján kell aztán az oktatáspolitika alakítónak kitűzniük a saját céljaikat, miközben a korábbi, átfogóbb megfogalmazásuktól újabb és pontosabb feladatokat látnak maguk előtt. Továbbra is kérdéses azonban, vajon mindenki fél – egyfelől a világbanki szakértők, másfelől a magyar tiszttiselők – ugyanazt értették-e ezen a bizonyos "felzárkózáson".

A világbanki tanulmány nyitva hagyja azt a kérdést, hogy milyen "forgatókönyveket" alkalmazzanak Magyarországon a felsőoktatás fejlesztésében. A felsőoktatás mai szükségleteinek kielégítése során ugyanis legalább két forgatókönyvet lehet követni.

Elitista fejlesztés. Ez a "forgatókönyv" a felvételi arányokat lényegében változatlanul hagyná, miközben növelné (később pedig csökkentené) a felveendő hallgatók tényleges számát, a mindenkorai demográfiai szükségletek szerint. Az OECD vonatkozó statisztikái szerint ez azt jelentené, hogy a felsőoktatás Magyarországon lényegében továbbra is ún. "elitista" jellegű maradna. Ennek a forgatókönyvnek a politikai pozitívuma az, hogy a felsőoktatás továbbra is kívánatos, mert viszonylag nehezen elérhető célként lebeghet a társadalom, főként a középosztálybeli családok szeme előtt. Még nyilvánvalóbb ennek a forgatókönyvnek az előnye gazdasági szempontból. Ezzel ugyanis a felsőoktatási intézmények mintegy lélegzethez jutnának a jelenlegi gazdasági válságban és a folyó gazdasági átalakulás során.

A tömeges felsőoktatás forgatókönyve. A tömeges felsőoktatás forgatókönyve azt jelenti, hogy a hallgatóknak mind a tényleges számát, mind pedig az arányait (tehát, hogy egy-egy évfolyamból hány százalékuk jut felsőkortársa) megváltoztatják. Minthogy a felsőoktatás tömegessé válása európai törvényszerűségnak látszik, érvelhetünk azzal is, hogy minél előbb tömegessé tesszük a magyar felsőoktatást, annál jobb.

A különböző "forgatókönyvekkel" nem az a baj, hogy az egyik helyes, a másik pedig helytelen. A probléma az, hogy a FEFA céllitűzéseinak megfogalmazásakor egyiket is, másikat is szem előtt tartották, csak hogy következetlenül. A világbanki szakértők tanulmánya nem foglalkozott a magyar felsőoktatásnak ezekkel az elméleti kérdéseivel, a felsőoktatás új fejlesztési koncepciója viszont kénytelen foglalkozni velük. Úgy tűnik azonban, hogy ez a fejlesztési koncepció egyszerre kívánja mindenkit forgatókönyvet követni.

Az elitista forgatókönyv például azt kívánna, hogy viszonylag hosszabb ideig fönntartsuk az egyetemek és a főiskolák kettősséget a magyar felsőoktatásban. Megkívánna továbbá, hogy kialakítsuk azokat az egyetemi központokat, amelyekben nemzetközi színvonalú képzés folyik, a képzési programokat pedig már kezdettől fogva európai névjúrá fejlesszük. Ezzel szemben a tömeges felsőoktatás forgatókönyve azt kívánna meg, hogy ne a régi egyetemeket javítsuk föl, hanem újakat alapítsunk. Azt kívánna továbbá, hogy azokban a térségekben, amelyekben ma nincs elegendő felsőoktatási kapacitás, minél hamarabb egyetemé fejlesszük a meglévő középfokú és/vagy felsőoktatási intézményeket. A tömeges felsőoktatás forgatókönyvét követve minél hamarabb be kellene vezetni az egységesített felsőoktatáson belül a két fokozatú képzést (három vagy négy év alapképzés után két vagy három év szakképzés); a bevezető szakasz pedig fokozatosan általánossá és többé-kevésbé egységessé kellene tenni.

Ajánlások

A hallgatói létszám gyors növelése – mint hivatalos kormányzati politika – nem mindenütt szükségszerű Magyarországon, mint ahogyan a regionális egyetemi központok kialakításának politikája sem alkalmazható mindenütt egyformán. Ezért javaslok, hogy:

- a felsőoktatás fejlesztésének mai átfogó politikáján belül (regionális egyetemi központok) a kormányzat a jövőben tegyen különbséget északnyugati és délkeleti térségek között;
- a távlati fejlesztés szempontjából hosszabb ideig védje a felsőoktatás szelektív jellegét, ami szabad kezet adna mind a kormányzatnak, mind más bevonható forrásoknak arra, hogy a felsőoktatás mai rossz körülményeit javítani lehessen;
- azokban a térségekben, ahol az érettségitettek aránya egy-egy korosztály 60 százalékát elérte, fejleszteni kell a felsőoktatási intézményeket, és kísérletképpen kétéves általánosan képző felsőoktatási programot kell indítani (ez illeszthető a világbanki szakértők tanulmányának követelményrendszerébe is, és a "földzárkázást" kevésbé drasztikussá tehetné).

Mindennek alapján tehát azt javaslom, hogy a FEFA következő pályázati fordulójának kiírásait némi leg módosítva, írjanak ki pályázatot főiskolák egyetemi fejlesztésére, illetve a kétéves általános képzés kísérleti megszervezésére olyan érettségizetteknek, akik még nem döntötték el, hogy milyen szakirányban tanuljanak tovább felsőfokon.

Kozma Tamás

TUDOMÁNYOS KUTATÁS

A Világbank és a Magyar Állam által aláírt "Emberi Erőforrás Fejlesztési Program" kölcsönegyezmény az OTKA-nak (Országos Tudományos Kutatási Alap) 19,3 millió US dollárt biztosít az 1991–96-os időszakra műszerközpontok támogatására, információs infrastruktúra programra és fiatal kutatók támogatására. Ehhez a Magyar Állam 33,6 US dollárnak megfelelő forintösszeg kiegészítő támogatást biztosít. E program alkacomponenseinek pénz-elosztása a következőképpen történik.

Műszerközpontok támogatására, egyedi, közhasznú műszerek beszerzésére az OTKA Bizottság 1991 júniusában pályázatot hirdetett. A pályázatok értékelésére az OTKA Bizottság műszer bíráló bizottságot hozott létre, melynek tagjaira és a pályázatokat elbíráló szakreferensekre az OTKA szakterületi kollégiumai tettek javaslatot. A kb. 20 fős műszer bíráló bizottságban az illetékes tárcák képviselői is részt vettek megfigyelőként. Az OTKA bizottság a műszer bíráló bizottság javaslata alapján 1992. július 10-én döntött arról, hogy a közhasznú mérések biztosítása érdekében az egyes intézmények minden műszer-támogatásban részesülhetnek.

Az információs hálózat bővítésére biztosított kölcsön és az azt kiegészítő hazai forrás felhasználásáról az információs infrastruktúra fejlesztési program (IIFP) kuratóriuma dönt. A világbanki kölcsön erre az alprogramra eső összegének felére az IIFP pályázatot írt ki 1992. szeptember 30-i határidővel. A pályázatok értékelése két hónapon belül megtörténik, hogy a beszerzések megindulhassanak. A kölcsön második felére várhatóan 1993-ban írnak ki pályázatot.

A fiatal kutatóknak a hazai forrásból történő támogatására az OTKA bizottság kétszer hirdetett pályázatot: 1991. október 1-jei és 1992. május 30-i határidőkkel. A pályázatok elbírálása az OTKA tematikus pályázatainál alkalmazott mechanizmus szerint történik. A világbanki kölcsön fiatal kutatók támogatására biztosított összegének felhasználására kiírt pályázati felhívásra várhatóan 1993-ban és 1994-ben kerül sor.

A biztosított összegek tervezett felhasználási menetrendje a felsorolt három programnak megfelelően a következő.

A nemzeti tudományos műszer hálózat keretében működő műszerközponti és egyedi közhasznú műszereknek a világbanki kölcsön és a hazai forrás terhére történő beszerzése 1992 második felében és 1993-ban megtörténik.

Az IIFP-re biztosított világbanki kölcsön felhasználása két részben történik: 1992 második felében és 1993-ban, valamint 1993 második felében és 1994 elején.

A fiatal kutatók világbanki kölcsönből történő támogatására legkevesebb két felhasználási periódust tervez az OTKA Bizottság: 1993-ban és 1994-ben.

Gilyén Elemérné